

ARAP DİLİ VE DİN DİLİ İÇERİSİNDE 'İKRA' ('OKU!') KAVRAMININ YERİ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim YILMAZ*

ÖZET

Bu çalışmada, Arap Dili ve Edebiyatı ve Din Dili içerisindeki 'Oku' kavramının yeri incelenmeye gayret edilmiştir. Ayrıca bu kavramın deskriptif ve linguistik tahlilleri üzerinde durulmuş, okumanın amacı, gerçek bir okuyucu olmanın kriterleri, okumanın hastalıkları ve zararları, Tanrı sözleri olan Kur'ân'ın nasıl okunması gerektiği gibi konulara açıklık getirilmeye çalışılmış ve bu konuda önemli ipuçları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkra, Oku, Düşünce, Arap Dili, Din Dili.

ABSTRACT

The Place of 'Iqra' Concept in Arabic Language and Religious Language

In this article, we tried to research the place of 'Iqra' (anonce-read) concept in Arabic Language and Religious Language. Furthermore we touched on linguistic and descriptive analysis of this concept, and aims of read, and criterious of to be a good reader, and illness and damages of read. In this issue, we researched reading forms of the Qur'an, and gave important clues of this subject.

Key Words: 'Iqra', Read, Thought, Arabic Language, Religious Language.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı.

I

Bu çalışma, Arap Dili ve Din Dili¹ içerisinde yer alan ve sık sık başvurulan, zaman zaman içi maksatlı ve maksatsız olarak boşaltılan, 'ikra' (oku) kavramının seküler dil ve edebiyatla bağlantısı; onun deskriptif (tasvir edici) yönü, linguistik kurallara dayalı tahlili, ayrıca öznesi ve nesnesi olan kitap ve insan ilişkisi, kitap olan kişiler, kitap okumayanlar, kitapta kalanlar gibi konuları incelemektedir.

Din dili içerisinde önemli bir yer tutan ve dinî metnin ilk emri olarak sıklıkla dile getirilen 'oku!' emir kipi, literal (harf harfine) ele alınabilir ve bununla yetinilebilir mi, Temel anlamlarının dışına alınıp yorumlanabilir mi, Bu tarz, ne derece doğru ve sağlıklı olabilir? Bu emir kipi el-Kazvî'nin de belirttiği gibi, tümleçten yoksun bir cümle türüdür. Bu kipin geçtiği âyette, okumada nelerin yardımcı unsur olarak kullanılacağı belirtilmiş olmasına rağmen², tam olarak neyin okunacağı belirtilmemiştir. Binâenaleyh, bu tarz biçimde, neyin okunacağı tek bir şeye tahsis edilemez³.

Dini kavram olarak oku emir kipini ilk duyduğumda, kendimin ne düşündüğünü ve üzerimde ne gibi izler bıraktığını hatırlamaya çalıştım. Şunu iyi biliyorum ki, anlayamadım anlattığımı, düşünmemiştim düşündürmek istediğini; ama bu kavramı bana sevdirmişlerdi, hep sevgide kalmıştı, hep sevgide kalıp, öyle gidecek miydi? Niye düşünmemiştim. Bizi, genelde ön yargılı, doğruları tesbit edilmiş, statik; her şey yerli yerinde ya da hiçbir şey yerinde değil, şeklinde yetiştirmişlerdi. Kur'an 'oku' emrediyordu. Bana okutulan yetiyordu. Literal yaklaşımını dışına çıkılamıyordu.

İlk çışkunluklar çoğu kere aldatıcıdır. Yıllar geçecek, bunu daha iyi anlayacaktım; ilk yüzyüze geldiğimde şöyle söyleseydim, muhtemelen bu kadar yanılıya düşmüş olmayacaktım: "Bunu daha önce hiç düşünmemiştim, galiba doğru!, yahut: Belki şimdi anlamıyorum, birkaç gün, birkaç yıl sonra anlarım". Yani düşünce, okumaktan; insan kitaptan önce gelmeliydi, bütün bunların

¹ Din dili hakkında geniş bilgi için bk. Koç. Turan, *Din Dili*, Kayseri 1995, s.16.

² Bk. *Kur'an-Kerîm*, Alak sûresi, âyet: 1...

³ el-Kazvî, Muhammed b. 'Abdirrahmân, *et-Telhîs*, İstanbul 1312, s.58.

merkezinde insan olmalıydı. Her şeye o şekil vermeli, yazılara hatta hayata o hayatiyet kazandırmalıydı.

Okurken önce teslimiyet, anlama gayreti olmalıydı, sonra düşünce egzersizi, daha sonra da hüküm gelmeliydi. Gerçek değeri olan yazarların bile düşüncesi bir hamlede kavranamıyorken, söylemek istediklerini bütünü ile söylemezlerken, söylemekte istemezlerken, gizliliklere, istiârelere, mecâzlara, kinâyelere başvururlarken; uçsuz, bucaksız, sonsuz olan Yüce Tanrı'ya ait olanlar nasıl anlaşılacaktı bir anda!...

II

Kalıcı olan konuşmaktan, sohbetten ziyade yazıdır. Ruhu ölümsüz kılan da yazıdır. Tabiat susmasına karşın yalnız kitap konuşmaktadır. Bundan dolayı Tanrı sözlerini bir kitap halinde sunmuştur. Diğer semavî kitapları gibi, Kur'an-ı Kerîm'i, içinde edebî türlerin ve kelâm şekillerinin çoğunun yer aldığı belîğ (edebî) bir kitap yapmıştır⁴. Hz. Muhammed tarafından Kur'anla ilgili olarak "Allah'ın edebî, edebî eseri" diye söz edilmektedir⁵. Mevlânâ da: "Gözünüzü açıp Kur'ân'a bakınız! Allah'ın kelâmı olan Kur'ân âyetleri edep, edebiyat öğretisinden ibarettir" demektedir⁶. Muhtemelen Peygamberler de, bu edebî sözleri insanlığa duyurmak için gelmişlerdir. Din diline ilk muhatap olan insan olarak Hz. Muhammed: "Bilgiyi, sözü, edebiyatı yazıya dökün ki, kalıcılığı olsun" demiştir⁷.

Tanrı, birkaç kelimeye sığdırmak istemişti, bütün bir hayatı. Sözü, iki sonsuz (ezel-ebed) arasında bir çırpınış yapmıştı. Sonsuzluğa bir mesaj yollamıştı. Bu mesaj, sıcaklığı ve dostluğu

⁴ Kur'ân kelimesinde 'toplama' manası; yani hikâye (kısas), emir, nehiy, vaad, vaîd... gibi pek çok söz şekilleri vardır. Bundan dolayı Kur'ân, söz sanatlarından sadece birisine ircâ edilemez (bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut 1976, I, 129). Ayrıca, edebî ölçülerin ilham kaynağını, semâvî kitapların oluşturduğuna dair bir tez de söz konusudur. Buna göre Tevrat ve İncil'dek kıssalar, Batı hikâyeciliğine, Kur'an'daki kıssalar ise, Doğu hikâyelerine kaynaklık etmiştir. (bk. Yazıcı, Hüseyin, "Hikâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, XVII, 480).

⁵ Bk. *Lisânu'l-'Arab*, I, 129.

⁶ Büyükkörükçü, Tahir, *Mevlana ve Mesnevi*, İstanbul 1983, s.7-8.

⁷ ed-Dârimî, 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân, *es-Sünen*, Beyrut tsz., I, 138; el-'Aclûnî, İsmâ'îl b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ' ve müzîlu'l-ilbâs*, Beyrut 1352, II, 104.

itibariyle hayata benziyordu. Kimsenin söylemediği, söyleyemeyeceği bir hakikatlar yumağıydı ve mutlak gerçekten izler taşıyordu.

Ama gerçək, daima canlı ve değişkendir. Daima canlı ve değişken olduğundan dolayı kendisini zor teslim eder, bir kere teslim alınınca, sürgit elimizde kalmaz. Bu sebeple gerçekte girişilecek savaşın sonu yoktur. Bu savaşın zaferi sürekliliğindedir. Düşünürlerin de belirttiği gibi, derin bir düşünceyi anlamak, o düşünceyi kavradığımız anda, daha derin başka bir düşünceye sahip olmak, kendi içine kendi kalbine inmektir. Bulutlar arasındaki nesnelere, kelimeler arasındaki manayı görmek, tecessüs etmek, düşünmek ve bu sisleri yırtarak aydınlığa varmaktır⁸.

Tanrı, sözlerini kolay olsun diye sunmamıştır. Layık mıyız değil miyiz? Tecessüsümüzün ve ihatamızın derecesi nedir? Bu gibi sorulara muhatap aramış olsa gerektir. Tabiatı da öyle yaratmamış mıdır? Altını neden toprağın derinlikleri arasında gizlemiş, inciye neden okyanusun diplerine yerleştirmiştir? Onu okurken araştıracağımız maden, O'nun düşüncesi, yahut arzusu değil midir?

Yüce Tanrı, bayağıları, hissetmeyenleri, sezmeyenleri, anlamayanları meclisine nasıl kabul eder! "Oku" hem doğruyu gösteren akla, hem de iyi ile kötüyü ayırt eden gönüle hitap etmektedir⁹. Merhum Nurettin Topçu, bu konuya dikkat çekmiş ve şöyle söylemiştir: "Bilgilere düşünceler hayat vermelidir... Düşünceler de duygulardan kuvvet almalıdır. Gelip geçici duygular da insanı yanıltabilir. Kalbin derinliklerinden kopup gelen ve bütün bir hayat boyunca inanç halinde yaşanan sürekli ve kuvvetli duygular, ancak düşüncelere güç, kuvvet ve kudret verebilir... İlim adamı, yalnızca bilen değil, aynı zamanda düşünen, duyan ve duygularını yaşanan bir hayat hâline getiren inanmış insandır. Düşüncesini bilmeyen cahil halk ne kadar zavallı ise, duygusuz ilim adamı da o kadar zavallıdır. İnsan yalnız kafasıyla değil, aynı zamanda kalbiyle de insandır. ..". Bu yüzden Topçu, yalnızca gazete kültürleriyle yetişenleri değil, kuru

⁸ Bk. Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul 1992, s.248, 108.

⁹ Gönül-akıl ilişkisinin din dilindeki mistik deneyimi için bk. Çelik, Yusuf, *İsmail Hakkı Bursevi'de Basiret Anlayışı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, s.48-53.

bilgileri aktarıp, ahkâm kesmeyi ilim sayanları ve ilim adamı geçinenleri daima basit bulurdu. Emin Işık Hoca'nın da önemle üzerinde durduğu gibi, Topçu, hayatı boyunca, ızdırabını duymadan okuduğunu iddia edenleri veya yazanları, riyakârlık ve samimiyetsizlikle suçlamış ve şu kıymet hükmünü vermiştir: "İnsan duymadan, yaşamadan nasıl okuyabiliyor ve yazabiliyor? Anlayamıyorum!... Anlayamıyorum!... Anlayamıyorum!..."¹⁰.

Her kitap, tılsımlı bir saraydır. Kapıları ilk gelene hemencecik ve kolaylıkla açılmaz... Kitaplar şehirlere benzer, Paris, Londra veya Madrid... İnsan şehriyle biner trene; şehri yani zaafı, alışkanlıkları, zilletleriyle. Başka bir tabirle, ülkeler de kitaplara benzer, onlarda neyi ararsak onları buluruz¹¹. Aslında her kitapta kendimizi okuruz. Kitaplar, şehirler ve metruk kervansaraylar gibi boştur. Onları dolduran okuyanın aklından, gönlünden başkası değildir.

Oku'nun değeri okunmasında bir değil, birçok defa okunmasında, çizilmesinde ve tanınmasındadır. Kültür alt yapısının olmayışı, milletlerin felâket sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Nitekim elli altmış sene öncesine kadar Frenklerde bir adamın okuyucu olabilmesinin ilk şartı, kadim Yunan ve Roma medeniyetlerinin şâheserleriyle, kendi milletinin büyük klasiklerini asıl metinlerinden okumak idi¹². Kendi klasiklerimizi okuyan kaç aydınımız var! Kendi milli kütüphanesini tesis etmiş kaç kişi var! Kendi klasiklerini okumadan, okuma denemelerinde bulunan kişilerinecessüsü, düşüncesi, perspektifi nasıl yücelir?¹³.

Hayatı anlamadan geçip gidiyoruz. Olgunlaşmak, kalbin daha

¹⁰ Bk. Işık, Emin, "Nurettin Topçu ve Din Adamları", *Nurettin Topçuya Armağan*, İstanbul 1992, s.174.

¹¹ Meselâ Şâr-i Âzam Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937), 1883 yılı sonlarında Bombay şehbenderliğine tayin edilmişti. Giderken en çok Hindistan cevizi ağaçlarını merak ettiği rivayet edilmektedir (bk. Meriç, Cemil, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İstanbul 1990, s.5). Bu yüzden mektuplarında Hind düşüncesinden ve edebiyatından tek pırıltı yoktur. Daha ziyade geniş ve vahşi Hindistan tabiatı ile oradaki hatıralarını anlatmıştır (bk. Süleyman Nazif, *Mektuplar (I-II)*, İstanbul 1916, Enginün, İnci, "Abdühak Hâmid Tarhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, I, 206-210).

¹² Meriç, Cemil, *Mağaradakiler*, İstanbul 1992, s.387.

¹³ *Bir Dünyanın Eşiğinde*, s.5.

hassas, zekânın daha işlek, ruhun daha huzurlu olması demektir. İçlerinde böyle bir canlılık ve hayat coşkunuğu duyanlar, dünyanın biricik hakimidirler, ebediyen hükümdardırlar. Maddede mahkûm olsalar dahi, manada hâkimdirler. Bütün diğer hükümdarlıklar, bu saltanatın maddileşmesi ve fakirleşmesidir¹⁴.

III

Okumanın mucizevi yönüne işaret eden düşünürler de vardır. "Okuma, başka, sohbet başka. Okurken bir başka düşünceyle temas hâlindeyiz, ama tek başımızayız. O anda insan, fikri bakımından daha güçlüdür. Konuşma bu gücü dağıtır. Okurken sadece ilham alırsınız. Kafamız dilediği gibi çalışır. Hem yalnızız, hem beraber. Bir nevi mucize..."¹⁵.

Ne yazık ki, bu sihirli mahremiyetin de hudutları vardır. İlâhî kelâm, Tanrı için bir son değil, ancak okuyucu için tecessüs ve düşünmeye bir davettir. Nitekim Abdullâh b. Mes'ûd'un rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmiştir: "Gerçekten bu Kur'ân, Allah'ın bir ziyafet sofrası (me'debetullâh)'dır; Yüce Yaraticımın sofrasından gücünüz yettiğince bilgi toplamaya çalışın"¹⁶.

O kelâm, her suâlimize belki cevap veremez, vermek için de kaleme alınmamıştır. Ancak bizde birtakım arzular uyandırır. İhtiyaçlarımızı artırır, alevlendirir. Tanrı sözünü bitirince, şaşarak fark ederiz ki, henüz Tanrı tamamıyla söylememiştir söylemek istediğini. Sadece Tanrı'nın sözüyle ruhumuzu yüceltebilir, hayatın acılarına karşı koyabilir, ölümlerimiz için de teselli bulabiliriz. Zaaflarını anlatmakla hayatı zenginleştirme yoluna giden Goethe'de, bu yeknasak hakikat kendini şu şekilde gösterir: "...Gece gittikçe daha koyulaşıyor, yalnızlık içinde berrak bir ışık parlıyor. En değerli rehber Tanrı'nın sözünden başkası değildir..."¹⁷.

Her kitap, bizim her suâlimizi karşılayamaz. Dünyada kanma bilmeyen susuzluk insanın alın yazısı olmuştur. Şüphelerimizi ve

¹⁴ *Bu Ülke*, s.111-112.

¹⁵ *Bu Ülke*, s.260.

¹⁶ *Lisânu'l-'Arab*, I, 129.

¹⁷ Goethe, *Faust*, çev. Sadi Irmak, İstanbul 1973, s.322.

tereddütlerimizi arzın ve zamanın bütün büyük zekâları gideremezse, dar bir coğrafyanın ve hasis tesadüflerin karşımıza çıkardığı insan nasıl çözebilir? Ama Tanrı'nın düşünce mahsulü olan yazısı, daima yeni keşiflerin mümkün olduğu uçsuz bucaksız bir okyanustur. Hangimizin irfanı, bir gemi olamadan o uçsuz bucaksız okyanusta gezinebilir? Hangimizin irfanı o sonsuz 'belki'ye boy ölçüşebilir!...

Tanrı'nın coşkunu bize de geçmiştir. Bu heyecanın manasını sezebiliyor muyuz? Çizdiği tablolarda bildiğimiz dünyadan çok farklı başka bir dünya ile karşılaşırız. Bu manzaralar hârikülâdedir. Çünkü Tanrı, dikkatimizi ve düşüncemizi onlar üzerine çekmiştir. Bizim serseri ve kayıtsız dikkatimiz de, o manzaralar üzerinde durmuştur.

IV

Öte yandan söz, tasvir sanatından başkası değildir. O sanatın da en büyük hüneri 'sis'tir. Tanrı, birtakım manzaraların tasvirini yaparken, ona hayat vermeyi insan düşüncesine, yani okuyucuya bırakmıştır. Zira kitapla mukaddes bir birleşme olmadan düşüncenin ve tecessüsün doğması, oluşması ve gelişmesi beklenemez. Nitekim Hz.Peygamber de, semâvî kitapların kendi başlarına değil, âlimlerin varlığı ile fonksiyonel olabileceğine dikkat çekmiştir¹⁸. Hermenötik bilimcisinin görevi, bu sis örtüsünü şöyle bir aralayivermek, 'bak! gör!' deyip sonra da kayboluvermek, aradan çekilivermek olmalı değil midir?

Okuma, içimizdeki meçhul âlemin kapılarını açan bir anahtardır¹⁹. Binâenaleyh her kitapta kendimizi okuruz. Ama o meçhul âlemin oluşumunu Tanrı'ya borçlu değil miyiz? Tanrı, iç dünyamızın sınırlarını kendi sözleriyle genişletmek istememiş midir? Okuma, iç dünyamızın sınırlarını genişleten, kalbi daha hassas, zekâyı daha işlek, ruhu daha huzurlu yapan, başka bir ifadeyle hayat coşkunu duyma faaliyeti değil midir?

Okuma zihni uyandırmalı, onun yerini almamalıdır. Tanrı, sanatsal söyleminde hakikatı, altın tepsi içerisinde bir bal şerbeti

¹⁸ Bk. Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Anlamada Çağdaş Bir Yaklaşım", *Yeni Ümit*, İzmir (Ekim-Aralık 1998), sayı: 42, s.8.

¹⁹ *Bu Ülke*, s.260.

olarak sunmamıştır ki, içilir içilmez, ebediyet iksiri versin, insanı kandırsın ve onun cennete girmesine vesile olsun! Öyleyse hakikat, sadece kitabın veya kitapların sayfalarından toplanmaya kalkışılmamalıdır; o kafamızın ve gönlümüzün iç hamleleri ile ancak keşfedilebilir bir olgudur. Bir anlamda insan zihni arı, Kur'ân en güzel çiçek, dış dünya ise kovandır.

Dış dünyaya 'Kitâb-ı Kebîr-i Kâinât', başka bir ifadeyle 'Kâinât kitabım, Kur'an-ı Kerîm üstadım' şekliyle bakan ve kâinâtın okunması gereken en büyük ilâhî kitap olduğunu söylemek suretiyle, okurlarına dış dünyaya dikkatlerini çevirmelerini tavsiye eden mütefekkirler de vardır. Buna göre, Kur'ân'a, kâinât denilen büyük kitabın özeti, fihristi demek mümkündür²⁰.

Goethe, buna şu şekilde dikkat çeker: "Kendi yağı ile kavru lan dâhi yok. Dâhi bütün intibaları benimseyen, karşılaştığı nesnelere ayıklayan, düzenleyen, canlandıran, kiminden tunç, kiminden mermer alıp ölümsüz bir âbide kuran kişidir. Ben ne yaptım!... Gördüklerimi, duyduklarımı bir araya getirdim. Tabiatın da eserlerinden faydalandım, insanların da. Her yazımı binlerce insana ve binlerce nesneye borçluyum. En çoğunu başkalarına borçluyum. Âlim de, câhil de, bilge de, deli de, çocuk da, ihtiyar da yardımcım oldu. Yani benim eserim, mevcut unsurları topluyor sadece²¹.

V

Genelde bizde okuyanlar, okumak için okur. Kitaba, kitap olduğu için perestiş ederler. Bulduklarını yüklerler hafızalarına, sindiremezler, hayatlarına katamazlar, kendi kendilerini zehirlerler. Bu 'edebî hastalığa' aydınlar daha çok tutulurlar. Düşünce ile doğrudan temas etmedikleri için daha ziyade kitaplarla beraber olmaktan ve onları tanımaktan hoşlanırlar²². Kuru bilgileri aktarmak

²⁰ Merdin, Sadettin, *Tanrıya Koşan Fizik*, İstanbul 1995, s.68.

²¹ *Faust*, s.319, 321.

²² *Bu Ülke*, s.113. Böyle bir trajediyi Goethe, şu şekilde dile getirir: "Ah... İşte, felsefeyi, hukuku-tıbbî ve ne yazık ilâhiyatı da ateşli bir çalışmayla iyice tahsil ettim. Ama ben zavallı deli, işte yine o'yum ve eskisinden daha akıllı değilim. Gerçi bana üstad, hatta doktor diyorlar ve on yıl var ki çömezlerimi, burunlarından tutup, yalan yanlış bir aşağı bir yukarı sürükleyip duruyorum. Görüyorum ki, hiçbir şey bilmiyorum. İşte bu neredeyse

için okuyanlar, ahkâm kesmeyi ilim sananlar, kitaplardaki ile övünenler, kitap karşısında küçülen, ezilen ve basit kalanlardır²³. İyiye, güzele ilim adamları sayesinde ulaşılabilirdi gibi, çirkinliğe de yine ilim adamları sayesinde ulaşılır²⁴. Bu gerçek merhum Nihad Sami Banarlı'nın dikkatini çekmiş ve şu manidar şiirini kaleme almıştır: Niçin okudum sizi?/ Siz ki, göstermediniz/ Bana saadetlerin/ Çalkalandığı denizi.../ Niçin kitaplar niçin?/ Hangi sahifenizi? Muskalaştırmalıydım? Murada ermek için./ Murada ermek için,/ Ve bir güngörmek için²⁵.

Edebî hastalığımız incelemek, düşünmek, dinlenmek, eğlenmek için değil de, okumuş olmak için okumadır. Kimi yarısını okur kitabın, kimisi yalnız basıldığı yere ve tarihe bakar, kitaplar çoğaldıkça okuma sevgisi azalır, hatta çok kitap, sahibinin cehaletine delâlet sayılır.

Asıl okuma gerçeği bulmak için olmalıdır. Okuma hastalığına yakalananlar, ne sanat heyecanı ararlar, ne de zekalarını geliştirme eğlimindedirler. Çok okurlar, ellerine geçeni okurlar. Sabırsızdırlar, sırtlarından bir yük atmak isterler sanki. Okuduklarını eleştirmek, reddetmek veya tartışmak ihtiyacı duymazlar. Kitaplar kapanır kapanmaz, içindekileri unuturlar. Cemil Meriç bu konuya şu şekilde dikkat çeker: "Yazılanları münakaşa eden iki insan, doğru yolu arayan iki yol arkadaşına benzer. Her ikisinin hedefi de, diğerini yanlışla kanalize etmek değildir. Fikri münakaşa, mağlubun muzaffer olduğu tek yarıştır. Yanıldığını kabul etmek, yani bir hakikatın fethiyle zenginleşmek, parçadan bütüne, karanlıktan aydınlığa geçmektir"²⁶.

kalbimi parçalayacak! Gerçi bütün bilgiçlerden, doktorlardan, hocalardan, yazarlardan ve papazlardan daha akıllıyım ve hiçbir çekinceme ve kuşku içimi kemirmiyor, ne cehennemden ne ifritten korkum var, ama buna karşılık bütün sevinçlerimi yitirmiş bulunuyorum. Doğru bir bilgi edinebileceğimi, insanları iyileştirecek ve esenliğe ulaştıracak bir şeyler öğretebileceğimi hayal edemiyorum. Ne param, ne malım, ne de dünya onur ve nimetlerinde payım var. Bir köpek bile böyle yaşayıp durmak istemez" (bk. *Faust*, s.36).

²³ Işık, Emin, s.174.

²⁴ Hadisin tam metni şu şekildedir: "En büyük kötülük âlimlerin yaptığı kötülüktür... En büyük iyilik âlimlerin yaptığı iyiliktir (bk. ed-Dârimî, *es-Sünen*, I, 104).

²⁵ *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 1274.

²⁶ *Bu Ülke*, s.281. Ayrıca din dilindeki tartışma modelleri için bk. Yavuz, Yusuf Şevki,

Bizde hastalık derecesine varan bir okuma tarzı daha vardır. Başkasından oku, sen de başkasına okut! Başkasına okutan ve başkasından okuyan kimse, düşünceyi ve tecessüsü kendisinden uzak tutar. Bu tarzın az olanının faydalı olduğu düşünülebilir. Fakat bir yaşam haline getirilmişse oldukça zararlıdır. Artık böyle kimseler, okutmadan okuyamaz.

Tanrı, sözlerinde bunu şu şekilde dile getirir: "Tevrat'ı okuyup da, onda düşüncesini derinleştiremeyenlerin durumu, kitap taşıyan merkeplerin durumuna benzer. (Allah, kitabında her hakikatı söylemiştir, bizimkisi tekrardan ibarettir, diyerek) onları yalanlayanların durum ne kötüdür! Allah (düşünce ve tecessüsünü çalıştırmayan, geliştirmeyen ve böylelikle) kendilerine zulmeden kimseleri hidayete sevk etmez"²⁷.

Okumaya hastalık derecesinde mübtelâ olan kişi, okurken birçok şeyi anladığını vehmeder. Başkalarının sözleriyle yetinmek, her konuda başkalarının anlayışına, fikrine başvurmak alışkanlıkların en kötüsüdür. Babam böyle diyor, hocam en iyisini bilir, kitaptan okudum, gazete yazıyor gibi direkt yaklaşımlar, iradenin ve kişiliğin az gelişmişliğini gösterir. Binâenaleyh, "Derler, demişler, diyecekler kaydını atmadıkça, hep hayat kîn ü küdürattır bize"²⁸.

Hiç okumama, aşırı ve düzensiz okuma durumlarında birtakım problemlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Hiç okumayanlar, hafızayı, düşünce mekanizmasını bozmakta, zihni zayıflatmaktadırlar. Aşırı ve düzensiz okuyan kişiler ise, gündelik hayattan kopmakta, çevresinde olup bitenleri görmemektedir. Onlar, büyük oranda gerçek hâdiseleri unuturlar, sadece okuduklarını hatırlarlar, realiteden gittikçe uzaklaşırlar, kitaplardaki olaylara bağlanırlar. Düşünceleri birbirine karışır, kendi başlarına muhakeme edemez durumuna gelirler.

Okuduğunu tahlil etmeyen, daha önce okudukları ile karşılaştırmayan, her an kendi aklını kullanmayan bir kimse, zekasını

Kur'an-ı Kerîm'de Tefekkür ve Tartışma Metodu, Bursa 1983.

²⁷ *Kur'an-ı Kerîm*, Cuma sûresi, âyet: 5. Ayrıca bu âyetin yorumu için bk. el-Beydâvî, Nâsiruddîn 'Abdullâh b. 'Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Mısır 1388/1968, II, 476; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Dimaşk 1414/1993, IV, 384-385.

²⁸ Özdamar, Mustafa, *Mahir İz Hoca Belgeseli*, İstanbul 1994, s.165.

büyük oranda mahveder. Okuma sayfanın bütünü, cümleleri kelimeleri anlamaktır. Okuma faaliyeti, anlayamadıklarının veya anladıklarının altında ezilmek asla değildir. Okuyucunun dikkati gevşerse, gölge düşünceler zihninde kalmaya başlar. Hızlı kitap okuyan kimse, dikkatini metin üzerine yoğunlaştırılmaz. Daha önce de temas edildiği gibi, Topçu, bunu ızdırabını duymadan yaşamadan okuma ve yazmaya kalkışma olarak nitelendiriyor ve böyle kimseleri riyâkârlık ve samimiyetsizlikle suçluyor²⁹.

Bütün bu nedenlerle bazı okumuşlarımız suçlanmaktadırlar. Nitekim Osmanlı'da ulemâ sınıfının Kur'an, hadîs ve daha önceki imam-müçtehidlerin tekrarlayıcısı okuduğunu; Tanzimattan sonraki aydınların da Avrupalı yazarların tekrarlayıcısı olduğunu ileri sürerek, onlara tenkit getirenler vardır³⁰. Bu savın doğru olduğu kabul edilecek olursa, insanın kendi kendine neyin tekrarlayıcısı olduğu sorusunu sorması gerekiyor. Yunus Emre de buna şu şekilde işaret eder: İlim, ilim bilmekdür. İlim kendün bilmekdür./ Sen kendüni bilmezsin, ya nice okumakdur./ Okumaktan mana ne kişi, hakkı bilmekdür./ Çün okudun bilmezsin, ha bir kuru emekdür³¹.

Hakîki okuyucu düşünerek okur, klişelerin, kalıpların, peşin hükümlerin dışına çıkar³². Okuduğu bazı şeyleri temessül eder, bu fikirleri kendi malı haline getirir. Bir kucak odunun küçük bir ateşi söndürmesi, büyük bir ateşi ise daha da alevlendirmesi gibi, o da düşünceler arasında bağ kurar ve pratik, hayati değeri olan düşünceler üretir.

VI

Tanrı'nın kitabını okuma da bizdeki ateşi canlandırmalı, asla söndürmemelidir. İnsanın hedefi, kitapla hayat, nazari bilgi ile günlük rutin, ideal ile reel arasındaki uçurumu kapatmak olmalıdır. Aksi takdirde bugün çok olarak görüldüğü gibi, okuma iki zıt kutuptan birisine, yani ya hiç okumama ya da ütopya ve beyin yıkamaya yol

²⁹ Işık, Emin, s.174.

³⁰ Bk. *Mağaradakiler*, s.390.

³¹ Yunus Emre, *Divan*, nşr. Faruk Kadri Timurtaş, Ankara 1980, s.51.

³² *Mağaradakiler*, s.436.

açar.

Okumak, başta Tanrı'yla olmak üzere düşünenlerle bir dostluk kurmaktır. Hür olmak için, aydınlanmak için, şahsiyetli olmak için okunur. Diğer dostluklardan farkı samimiyetinde yer alır. Konusu, Tanrı'ya ait ise O'nunla sözleri vasıtasıyla temas kurmak; insanlara ait ise bir uzaktaki ile temas kurmak, düşünce alış verişinde bulunmaktır. Bunun içindir ki, okumak, hasbî ve iç açıcıdır. Bunun karşısında saygı, şükran, bağlılık dediğimiz ve zaman zaman birçok yalanlarla karıştırdığımız gösterişler, nezaket merasimleri kısır, yorucu ve samimiyetsiz kalır. Yüce Tanrı, Hz.Muhammed'in diliyle insanlığa Kelâm-ı Kadîm'i kastederek: "Buna, ancak (kalbi ve zihni hazır olmak şekliyle) temiz olanlar el sürer" demekle³³, sanki de buna işaret etmektedir. Sürgün yeri olan San Cassino'da çile dolduran Machiavelli'nin akşamları kütüphanesine girerken kirli elbiselerini çıkardığı, bir hükümdarın huzuruna girer gibi itina ile giyindiği ifade edilmektedir. Sonun da o da hükümdar olmuş, kitap olmuş, bir ışık olmuştur.

Okumak, dostluğu ilk saf hâline irca eder. Fazla bir merasime gereksinim duymadan istersek bütün akşamı kitaplarla geçiririz. Onlardan çoğu defa istemeyerek ayrılırız. 'Hakkımızda ne düşünüyor, Acaba bir patavatsızlık yaptık mı, Hoşlandılar mı bizden, yoksa kendi hoşlandı da eşi hoşlanmadı mı, Ne zaman beni terk edecek, Sıkıntılı olduğu içi mi benimle dost, Falanı görünce ya da işleri düzelince beni unutacak mı?' gibi sorularla zihnimizi ve kişiliğimiz bulandırmak zorunda kalmayız.

Okumak saf ve sakin bir dostluktur, kendi kendimizle baş başa kalıştır. Onda alâyiş ve gevezeliğe lüzum yoktur. Sükût içerisinde kaynaşmadır. Söz gibi kusurlarımızın ve sırtışlarımızın izini taşımaz. Başkası ile kendi düşüncemiz arasına egoizmleri sokmaz, konuşmayı yabancı unsurlarla kirletmez. Kitaba bir bakış, hakiki bir okurun bütün gönlünü doldurur, ona alev alev yanan, taze ve kutsal bir yaşama seâdeti kazandırır.

³³ *Kur'an-ı Kerîm*, Vâkıa sûresi, âyet:79. Âyetin geniş yorumu için bk. Elmalılı Muhammed Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, VII, 4723.

İyi bir kitabın dili de iyi ve saf olmalıdır. Bundan dolayı beşerin en iyi kitabı olan Tanrı sözünde yabancı cisimler pek yoktur. O, düşüncesini olduğu gibi sunmuştur, her cümlesi bir sonrakine benzemektedir, aynı ses ve aynı perde görünümü vermektedir. Kitabı sayesinde kendisini bize aksettirmektedir.

Okuyarak zekâ geliştikçe, okuma sevgisi de artar. Diğer yandan yukarıda temas edilen okumanın zararları da azalır. Sıhhatli bir zekâ, kitapları kendi çalışmalarına tâbi kılar. Bundan dolayı eğlencelerin en asili ve asilleştiricisi okuma sayılmıştır. Hassasiyetimizi, düşüncemizi ancak kendi içimizde, kendi zihni hayatımızın derinliklerinde geliştirebiliriz. Zekânın tavırlarını efendileştirmek için okumak zorundayız³⁴.

³⁴ *Bu Ülke*, s.116.